

KABDEBÓ TAMÁS

Eppur si muove

A jó írás gondolatébresztő és tudatosan vet föl több problémát, mint amennyit megold. Lányi András a Liget 1994. januári számában sorra veszi a kurrens „világvége”-fenyegetéseket, majd pedig a szabadság-idea egy vonzó meghatározását az ökológia hadseregébe sorozza be, a világvégét késleltető katonának.

Az eluralkodó e század végi stílusiránynak megfelelően Lányi hol magáévá teszi az ironikus stílusnak kb. 1970-től 1985-ig nyugaton virágzó válfaját, hol túlnéz ezen, komolyra fordítja a szót. Valahogy így ügyködött a híres ironikus, Thomas Mann is (sine ira, cum ironia et studio); előtte a szenvedélyes társadalomjavító, a gúnyolódó dékán, szigettársam, Jonathan Swift; előtte a cinikus szatirikusok, Juvenalis és Martialis, és korábban kora posztmodernje: Aristophanes. Mi sem vonjuk ki magunkat (pápai többes! – hisz e multiformákban megnyilatkozó kor szülöttei vagyunk) a kedvskála (a komplex kedvkelző, az értékrendeket és a táncrendeket is kétségbevonó stilisztika) zenekari hangjainak váltott használatától.

Való igaz, hogy a történelem véges és lineáris fölfogása a zsidó-keresztény hagyományhoz kapcsolódik, de ezt a szemléletet más kultúrkörök, népek, vallások is ismerték, egyrészt a kereszténység föllépte előtt, másrészt olyan hermetikusan elzárt helyeken, hová üdvtörténetünk (akkor még) nem hatolt be. A germán és a skandináv mitológiák is ismernek kezdetet és véget, a „kelták” pedig már Nagy Sándor korában is jobban félték attól, hogy „leszakad az ég”, mint a makedón hadaktól. Több indián mítosz elmeséli a „világ” (értsd: a föld, az „ő földjük”) keletkezését, és előreveti (többnyire feltételesen) annak befejezését is.

Nagy Sándor Arisztotelész neveltje volt, felvilágosodott mosollyal fogadta a keltákat. A görög mitológia elmondja a kezdeteket, a görög filozófia viszont „panta rhei” alapon egy el nem apadó folyamnak véli a történelmet. *Indokolt-e ennek a klasszikus fölfogásnak megkérdőjelezése?*

Századvégünk ezredvég is lévén, a kerek számok pszichológiai mágnesessége miá! megszaporodnak a próféciák és az eszkatologikus szövegek, légbuborék gyanánt szállnak világgá a világvége-léggömbök. Hasonlóképpen volt ez az első ezredfordulón, a szentistváni újkor, ma már távoli középkor derekán. Kínában, Indiában *emiatt* akkor sem aggódtak az emberek, ma sem. A keleti vallások java a történelmet körköröséggel fogta fel: dolgok, események, karakterek ismétlődnek, bárha nem teljes azonossággal. Tudjuk, a klasszikus hindu vallás szerint a lélek vándorol, s erre a következtetésre jutottak – tőlük függetlenül – a kelták is. Ennek a görög „párhuzamosa” volt az a feltételezés, hogy az anyag vándorol – mivelhogy elpusztíthatatlan –, s ezt a tételt látszik bizonyítani a modern quantum-fizika. Még az antianyag „felfedezése” sem változtat a dolgok lényegén. Az anyag „nem tűnik el”, csupán átlényegül.

Második kérdésünk az lenne, hogy *mit nevezünk világvégeknek?*

A biblia szerzőinek szeme előtt a ptolemaioszi világkép valamilyen formája lebeghetett. A Földet valószínűleg palacsintának képelték, mely felett, a magas égben lakott a Teremtő. A szabad szemmel látható égitesteket ismerték, azoknak alakjáról, mozgásá-

ról, nagyságáról, a földtől való távolságától fogalmuk sem volt. Hogyan is lehetett volna, amikor még háromszáz évvel Einstein előtt, Galileinek nyilvánosan vissza kellett vonnia legfontosabb tételeit? A hitrendszer pilléreit csak akkor szabad tatarozni, ha azok láthatóan ingataggyá válnak. Az ószövetségi „világvége” csak potenciális; az újszövetségi ítélet napja Krisztus második eljövételéhez köti annak bekövetkezését. (Közbeszúrás: ezt a feszült várakozást csaknem hetente átélem, helyesebben, tanúja vagyok annak, hogy egy helybeli keresztény közösség tagjai egymást fűtik idevágó prófétikus gondolatokkal és látomásokkal. Eljárok közéjük, mert bennük egy szeretetközösségre leltem, tetteiket, ökológikus hozzáállásukat, felebaráti gondolkodásukat javallom, noha hitrendszerük aprópénze nem az én valutám.) Persze, ha közvélemény-kutatást rendeznénk a kereszténység több száz válfajának hívői között, kiderülne, hogy a milenaristák más- és másképpen képzelik el a végső dolgokat. Van, ki mindent a földre vonatkoztat. Van, ki kozmikuson gondolkodik. Van, ki a föld megsemmisülésében, van, ki (csak) az emberre kiterjedő isteni uralomban (országban), annak eljövételében hisz.

A modern (ha úgy tetszik, posztmodern) keresztények már nem a próféciaák kronologizálására, vagy azoknak szó szerinti értelmezésére teszik a hangsúlyt (az apostolok még jelen időben várták a második eljövételt, holott a biblia figyelmeztet egy helyütt, hogy az Istennek ezer esztendő alkalmasint egy pillantás), hanem a szeretetparancs megvalósulására. Ezt éli meg egyénileg, válogatott kisközösségileg az a keresztény (ilyen felekezetet is ismerek, egy felvilágosult ír pap-professzor vezet), ki nem az églakó Isten látogatását várja, hanem saját és társai szívében igyekszik tetten érni őt.

Már 1929-ben így ír a magyar költő:

*Most már tudom őt mindenképpen
minden dolgában tetten értem.
S tudom is, miért szeret engem –
tetten értem az én szívemben.*

Ezredvégünk nem keresztény világvége-hívei durván két csoportra oszthatók. Az egyik a kozmikus katasztrófát várja, a másik a föld elsivárosodását, népének kipusztulását. Az utóbbi táborba (is) tartoznak a történelem végét várók. Lányi jól jellemzi a szekuláris milenarizmus alfajait, bár úgy tűnik (nos, a beépített ironia működik-e itt, vagy sem?), hogy okfejtése végén a szabadság testőrei, az ökológusok mellett töri el azt a lándzsát, amit ő a késleltetés fegyverének gondol.

Harmadik kérdésünk tehát, hogy *mit nevezünk történelemnek?* A legegyszerűbb válasz az, hogy a legutóbbi tízezer év történéseit, melyekről egyre szaporodó írásos emlékeink maradtak. És az azelőtti korok? Nos, hát azok az archeológia szférájába tartoznak. (Ám kérdés az, hogy az altamírai barlanglakók képei nem számíthatnak-e képirásnak? Chesterton egy gyerek rajzainak vélte őket. Newton a világot 6000 évesnek gondolta.) A régészet előtti korokkal az őslények tana, az azokat megelőzővel a geológia foglalkozik. Ha ráülök egy terméskőre, a kihűlő föld egy megcsontosodott leletén pihenek; ha fölmerészkedek az Etna tetejére, belehelhetem azokat a gőzöket, melyeket a magma ma is izzó hőjének a légkörrel való találkozása eredményez, vagyis, a naptestből kiszakadt égő földgyomor morzejeleit vehetem. Így csakugyan tanúja lehetek az egész „történelemnek”, akár annak könyvelem el mindezt, akár nem.

Ám vegyük korunk mindennapjait. Az idő, azaz az óra függvényében élünk: számoljuk a felkelés perceit, emlékezünk a pásztorórákra, várjuk a vasárnapokat, a nyarat,

figyeljük gyermekeink, unokáink növekedését, számon tartjuk családfánkat, és az ún. kommunizmus összeomlásainak romjain ápoljuk nemzeti történelmünk eddig sziklák alá búvó virágait. A nemzeti (érzés) történelem előtérbe jutása immáron világjelenség, erősödési tendenciája e századvég „történeti” szociográfiájának egyik alaptétele.

Óh igen, mindezeknek ellenére elképzelhető, hogy a „kistörténelemnek” vége szakad, mert „az ember fáj a Földnek”, olyannyira fáj, hogy a Föld képtelen lesz fajunk eltartására, az emberi kultúra elkorcsosodik, önpusztítóvá válik, megszűnik. A dinoszauruszok százszorta hosszabb ideig uralták a földet, mégis kihaltak. Azt azonban nehéz elhinni, hogy ez a föld, ez a kék égitest, a naprendszer egyik bolygója, mit a tömegvonzás tart pályáján, s ami e rendszerrel együtt a tejút néhai, jelenlegi és jövőbeli történelmének szerves része, hirtelenjében fölrobbanjon, vagy kipottyanjon a levegőégből. Ha az emberfaj bekrepál, a rajta kívül eső bárholi, bármikori történés aligha marad abba, bár a függőségében működő ekoszisztémák körében időleges katasztrófák lépnek fel. (Nem tudjuk, a billiónyi nagyságrendű csillagvilág egyéb bolygóinak története hogyan alakult/alakul.)

Amikor George Orwell az 1984 című könyvét megírta, a zsarnokság (kommunisztikus fasizmus, fasisztoid kommunizmus) egész földünkre kiterjedő rendszerét posztulálta. Leveleiből ma már biztosan tudjuk, hogy „nem hitt” a zsarnokság totális győzelmében, viszont tartott a totalitarizmus ragályszerű elterjedésétől. Regénye irányregény: rémképeket fölvetve igyekezett a parancsuralmi rendszerek árjának gátat vetni.

Ki hitte (ki tudta, ki sejtette) még tíz évvel ezelőtt is, hogy az államkommunizmus meg fog bukni? Isaiah Berlin szerint Marx fantaszta volt (Ayer szerint Freud kókler, Ödipusz egy sorstragédia, nem saját komplexumának áldozata lett), Madariaga gazembernek tartotta Lenint – *a Szovjetuniót viszont* (melynek szuronyai őrizték a „rendet”) *mindenki*, minden kremlinológus, hadászati szakértő, szociológus és mumusológus mérhetetlenül *erősebbnek gondolta, mint amilyennek bizonyult*. Jóllehet, a kártyavár, ami összeomlott, nem a „szocializmus” építménye volt, hanem egy koloniális világbirodalom maszlag-rendszeréé.

Mikor Caracalla istenné avatta a lovát, nem az istent (az Istent) korrumpálta, hanem a rozoga római államvallás intézményrendszerének adta meg a kegyelemdőfést. Intézkedésének sok köze nem volt az istenhit szelleméhez, hanem ürügy volt ez az istenné avatás arra, hogy hatalmi megszállottságát fitogtassa. Az igazabb szocializmus – vagyis az eszmeibb, egyben az emberibb változat – csak olyan korábbi kísérletekben érhető tetten, mint amilyen Robert Owené volt, azaz Krisztus tanítványaié, ha az *Apostolok Cselekedeteinek* hitelt lehet adni. A birodalmi vallás szétesése és a római államvallással való elégedetlenség készítette elő az *Isten előtt egyek vagyunk* szemlélet új világát. Ez a szemlélet nem szenvedett vereséget, habár az ókereszténységből is államvallás lett, melyben az egyre üresebb formák képmutató „tisztelete” nyert érvényt, azal együtt – s ez a különleges kettősség! –, hogy az ókeresztény szemlélet nem veszítette érvényét, s meg-megújult, Assisi Szent Ferencről Kolbe atyáig.

Az ökológiát én – most ne használjuk a pápai, a csalhatatlan többest – olyasfajta őrnek, figyelmeztetőnek vélem, mint amilyen – mutatis mutandis – Orwell volt. Réműletei a legvalósabbak a földtörténeti, a bioszférabeli fenyegetések közül. Eszközei, argumentumai nem kifinomultak, hívei között (legalábbis érrefelé) több vakbuzgó pesszimistát, mint óvatos realistát ismerek. A ma már elismerten csökkentett nukleáris

világveszély helyett – melynek redukálásában a környezetvédő tüntetőknek is szerepe volt – az ózonlyuk lett a nagymumus, illetve az azt kiváltó fékezetlen ipari fejlődés. A környezetvédők érdeme (is), hogy ezt a világproblémát ma már minden jelentős állam vezetője elismeri – lásd a braziliai világkongresszust –, és folyamatban vannak azok a kísérletek, amelyek az ózonlyuk megfoltozásához vezetnek majd. Én szeretném azt hinni, hogy az ökológiai szellem (tendencia és gyakorlat) nem a véget akarja elodázni, hanem a folytatást szeretné megszépíteni.

